

กุศโลบายการทํานุบำรุงพระบรมธาตุ ของชาวนครศรีธรรมราช

รศ.วิมล คำศรี

รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

๑. ความนํ้า

“เพราะมีพระบรมธาตุ จึงมีนครศรีธรรมราช”
“เกิดมาหนึ่งชาติ ต้องไปไหว้พระธาตุหนึ่งหน”

ตัวอย่างถ้อยคำส่วนวนมีได้แสดงให้เห็นชัดเจนว่าความศรัทธาของชาวนครศรีธรรมราชที่มีต่อพระบรมสารีริกธาตุอันเป็นตัวแทนพระศาสดานั้น มีอยู่อย่างยิ่ง ขวดยกเว้นว่าความเชื่อไสยศาสตร์และความสามัคคีได้จะเทียบเคียงได้ และที่ชุมชนนครศรีธรรมราชได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาเป็นลำดับก็เพราะมีพระบรมสารีริกธาตุเป็นแรงดึงดูดผู้คนให้เข้ามาตั้งบ้านแปลงเมือง และเป็นปัจจัยสำคัญที่ปิดเหนี่ยวหล่อหลอมจิตใจของผู้คน ให้เป็นพลังสร้างสรรค์ความเจริญแก่บ้านเมืองนั่นเอง ชาวนคร

ศรีธรรมราช เชื่อกันว่ามีพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่ในองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เมืองนครศรีธรรมราช จึงได้รับพหุศานภาพอันยิ่งใหญ่ กว่าเมืองใด ๆ ในภาคใต้ ด้วยพลังศรัทธาและเชื่อมั่นดังกล่าว ชาวนครศรีธรรมราชจึงเพียรพยายามใช้กุศโลบาย (ภูมิปัญญา) เพื่อการทํานุบำรุงพระบรมธาตุเจดีย์ด้วย กุศลวิธีที่หลากหลาย

๒. กุศโลบายการทํานุบำรุงพระบรมธาตุ

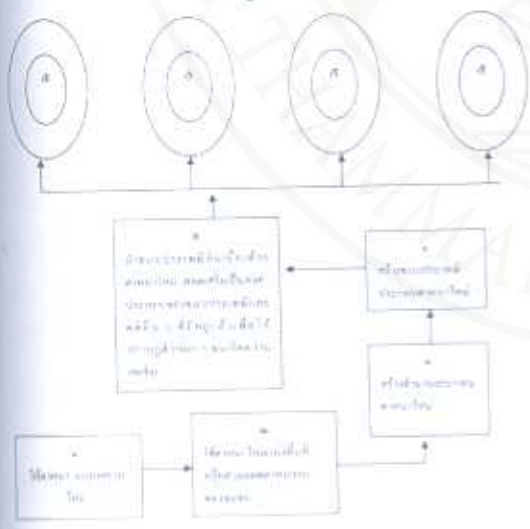
การทํานุบำรุงพระบรมธาตุสามารถทำได้หลากหลายกระบวนการ เช่น กระบวนการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานตามหลักวิชาการของศาสตร์แต่ละสาขา กระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมฯ

แต่กระบวนการทำนุบำรุงพระบรมธาตุซึ่งเป็นกุศโลบายที่ผ่านการพิสูจน์ซ้ำหลายชั่วอายุคนแล้วว่า เป็นมรรคเป็นผลสูงส่งและสืบสานได้ดียิ่งกว่ากระบวนการอื่น ๆ คือ กระบวนการสร้างและหล่อด้วยความเชื่อและความศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์ เพราะกุศโลบายนี้นอกจากจะเป็นปัจจัยให้เกิดพลังศรัทธาในจิตวิญญาณของประชาชนแล้ว ยังเป็นพลังเกื้อกูลหนุนนำที่หนักแน่นให้เกิดกระบวนการอนุรักษ์ บูรณะ พัฒนาและทำนุบำรุงพระบรมธาตุอย่างเป็นรูปธรรมในรูปแบบต่าง ๆ อีกด้วย

ศาสตราจารย์สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้ศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างระบบศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชไว้ ดังนี้ คือ*

"ต้องอาศัยเวลานานและมีพุทธวิธี ๕ ขั้นตอน ได้แก่ (๑) การถือปฏิบัติเป็นแบบอย่างให้เห็น ตรงกับที่ภาษาถิ่นได้เรียกว่า "ให้ตาหนา" เพื่อให้ได้ตาหนาเป็นเบื้องต้น (๒) ใช้ตาหนาใหม่ที่ต้องการปลูกฝังสู่มวลชน แบ่งและขยายพื้นที่หรือสวมยอด "ตาหนา" แก่ที่ชุมชนมีอยู่แล้วด้วยตาหนาหรือความเชื่อความศรัทธาอันใหม่ (๓) สร้างตำนานประกอบตาหนาใหม่เพื่อให้น่าศรัทธายิ่งขึ้น (๔) สร้างเทพประเพณีประกอบ "ตาหนาใหม่" ในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อให้วงศรัทธาและวงปฏิบัติกว้างขวางและหนาแน่นยิ่ง ๆ ขึ้น (๕) นำเทพประเพณีอันเนื่องด้วยตาหนานั้นสอดแทรกเป็นองค์ประกอบของชนบทประเพณีและคติอื่นๆ เพื่อต่อยอดให้เกิดความเคยชิน"

ตั้งแผนภูมิต่อไปนี้

จากแผนภูมินี้เป็นกรณีตัวอย่าง ขั้นตอนการสร้างระบบความศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช คือ

๑. มีศรัทธาต่อพระบรมสารีริกธาตุ
๒. สร้างพระมหาธาตุเจดีย์
๓. สร้างตำนานพระมหาธาตุ
๔. สร้างประเพณี เช่น แห่ผ้าขึ้นธาตุ, ประเพณีบูชาพระธาตุ
๕. เชื่อมโยงพระมหาธาตุเจดีย์กับพุทธนิยสถานแห่งอื่น ๆ เช่น เจดีย์วัดเขาเหล็ก อำเภอห้วยใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ศาสตราจารย์สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ยังได้อธิบายขยายความเรื่องกระบวนการสร้างระบบความศรัทธาที่ปรากฏในพุทธศาสนจักรการสร้างศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชไว้ดังนี้ *

อาณาจักรตามพรลิงก์หรือศรีธรรมราชมีกุศโลบายนำโครงสร้างที่เกี่ยวกับความเชื่อและความศรัทธาต่อ "ศาสนจักร" มาใช้สร้างพลังอำนาจทาง "อาณาจักร" โดยอาศัยพื้นฐานความศรัทธาต่อพระพุทธรูปศาสนามาใช้เป็นพุทธศาสตร์ นอกจากส่งเสริมให้ประชาชนใช้ธรรมภาพเป็นวิถีชีวิตแล้วยังเน้นพุทธธานภาพโดยใช้ "พระมหาธาตุเจดีย์" เป็นศูนย์กลางสร้างศรัทธาให้ชาวภาคใต้และผู้คนในภูมิภาคใกล้เคียงผู้รักหรือความรู้สึกให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะมีสิ่งยึด เชื่อมั่น เคารพบูชาสูงสุดร่วมกัน คือ "พระมหาธาตุยอดทองคำ" เป็นมิ่งขวัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง จนอาณาจักรตามพรลิงค์ได้สมญาว่า "ศรีธรรมราชนคร" พุทธศาสนิกชนต่างศรัทธาว่าถ้าใครได้กราบไหว้บูชาพระมหาธาตุยอดทองคำนี้แล้วจะได้านิสงส์ให้สูงขึ้นถึง โศคโลก เกียรติยศ ทรัพย์สินเงินทอง ชาติและภพ เพียงแต่ได้มีจิตผูกพัน หรืออธิษฐานยิ่งถ้าใครได้มีโอกาสเดินทางไปเคารพบูชาด้วยตนเองก็จะยิ่งเกิดบุญกุศลอย่างถึง เชื่อกันว่าใครอยากทำอะไรดีต้องไปบูชาพระมหาธาตุ ใครมีอะไรดีก็ต้องนำไปบูชาพระมหาธาตุ เพื่อทั้งชาตินี้และชาติหน้าจะมีสุขยิ่ง ๆ ขึ้นจะได้ถึงสวรรค์และพบกับพุทธพระศรีอารยและเป็นที่ปัจจัยให้ถึงนิพพาน ทุกคนต้องช่วยกันสร้าง ซ่อมแซม ดูแล

รักษาพระมหาธาตุไม่ให้ชำรุดทรุดโทรม ต้องบูชาพระมหาธาตุทั้งทางกายกรรม วชิกรรม และมนโกรรม ต้องรักษาเสนาห์เพ็ญธรรมเป็นพุทธบูชา ดังนั้นผู้คนที่อยู่ใกล้และไกลที่ศรัทธาและบูชาพระมหาธาตุ จึงเท่ากับอยู่ในพุทธเขตและอาณาเขตของ "ศรีธรรมราช" มีศาสนจักร

^๒ ศาสตราจารย์อุทิวาศี พงศ์ใหญ่ย์, โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา, หน้า ๗๐-๗๓.

และอาณาจักรเป็นอันเดียวกัน อันมีคือพุทธวิธีการใช้ความเชื่อเป็นกุศโลบายในการปกครอง โดยการครองใจคนและครองพฤติกรรมด้วยคติอย่างเป็นระบบ เป็นความเชื่อเชิงกุบาย จึงเกิดปรากฏการณ์ เช่น ในปี พ.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) "พระครูเทพภูมิ (ปาน)... มีคุณวิเศษในการที่ตั้งใจปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุ มีความสามารถเป็นอัศจรรย์ เปิดเรียวยาลตลอดทุกหัวเมืองในแหลมมลายูจนเมืองแขกและเมืองสิงคโปร์ บินัง ทำการมา ๔ ปี ได้เงิน ๔๐,๐๐๐ บาท ราษฎรที่ไม่มีเงินก็มาทำด้วยกำลังแรง มีคนมาทำการอยู่เสมอถึงพันเศษ ตั้งแต่รับเสี้ยมไม้ ไชโยกปูน ทำการเบ็ดเสร็จไม่ได้เสี้ยมค่าจ้างเลย มีแต่ได้กินอาหาร ๓ เวลา อาหารนั้นก็ไม่ต้องหุงชื้อ คนที่มาทำงานหรือที่มีใจศรัทธาเข้าเรียวยาลของต่งตามแต่จะมีอันใด" (พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๑๑๗. ในรวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช, ๒๕๐๕: ๒๒๑)

เครื่องบูชาพระมหาธาตุ นครศรีธรรมราช บ่งถึงความหลากหลายทางพฤติกรรมและคติของผู้ที่ศรัทธา จำแนกประเภทจากสิ่งนำมาบูชา เช่น ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง และต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง ตามคติที่ว่าสิ่งนี้เป็นนิมิตของความเจริญรุ่งเรืองทำให้เกิดความลุดขึ้น เมื่อกษัตริย์พวกเครื่องเงิน เครื่องทองอื่น ๆ ของช่างเงินช่างทองเป็นเสมือนบูชาฝีมือเพื่อให้ศิลปกรรมของตนรุ่งโรจน์ สิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ เครื่องเงินจำลอง การแหวนขวัญ เวื่อเงิน ต้นหมากเงินหมากทอง อันหมายถึงศรัทธาว่าพระมหาธาตุเจดีย์ ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ทาง

กสิกรรม ประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ถ้วยโถโฆง, ตะบันไฟ, เครื่องประดับ, เครื่องเขียน, ตำรา, คัมภีร์ แสดงถึงความความเชื่อว่าพระมหาธาตุเจดีย์บันดาลให้อยู่ดี กินดี มีสุขภาพอนามัย มีปัญญา ประเภทศิลปะวัตถุและโบราณวัตถุ เช่น ผ้าทอ เครื่องถม งานแกะสลักส่วนใหญ่เป็นผลงานชิ้นเอกของช่างเป็นกวีบุชามีมือ

เครื่องบูชาพระธาตุ

เพื่อความบันเทิงสรวงคณ นอกจากนี้มีขวานหิน ลูกปัดโบราณ เครื่องสำริด จากที่พบและที่สะสมไว้ ถือเป็นสมบัติส่วนรวม จึงนำมาเป็นเครื่องสักการบูชา เพื่อความบันเทิงสรวงคณ ประเภทสิ่งของที่แปลกมหัศจรรย์ เช่น หินเขี้ยวหนุมาน, ไม้เขอผี, ไม้กลายเป็นหิน, อาวุธที่มีประวัติเป็นอัปมงคล สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นสมบัติเฉพาะตน อาจไม่เป็นมงคลหรือให้โทษ ไม่ควรเก็บไว้เป็นสมบัติส่วนตัว (บูชาพระบรมธาตุ, สารานุกรม ๕ : ๔๐๙๑-๔๑๐๗) คำที่จารึกบนแผ่นลานทองที่ใช้หุ้มปียอดพระมหาธาตุ บ่งถึงคติความเชื่อของผู้บริจาคเป็นลักษณะเดียวกัน เช่น "ขโหล้าแรดพระนิกุพาน" (จารึกลานทองเลขที่ ๑.๒ จารึกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๗) "ขอพันพระสีอานเกิด" (จารึกลานทองเลขที่ ๑.๕ จารึกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๗) "นิพพานปัจจุโยใหญ่" (จารึกลานทอง

ขอพบพระศรี
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๗
คือ มนุษย์สม
เป็นที่สุด ตา
(จารึกลานทอง)
อุป
ย่อยอุมหาชน
เห็นได้จาก
ศรีธรรมราช
ตำนานประ
บำเพ็ญตน
ตำนาน พ
ศรีธรรมราช
เมืองนคร
หึ่งที่เป็นวิ
เช่น
โคกรท
มหาชน
เข้าคำมี
พวก

"ขอพบพระศรีอาน" (จารึกลานทองเลขที่ ๑.๔๕ จารึกเมื่อ พ.ศ.๒๓๗๗). "ขอให้สำเร็จสมบัติสามประการคือ มนขัตติย์ สวรรค์สมบัติ มีพระนิพพานสมบัติเป็นที่สุด ตามประเพณีพระอริยเจ้าแต่ก่อนนั้นแล" (จารึกลานทองเลขที่ ๑.๕๒ จารึกเมื่อ พ.ศ.๒๓๗๗)

อุปนายกทำให้คติความเชื่อแพร่กระจายจากกลุ่มชายผู้หาชน และเติบโตจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่งเห็นได้จากการสร้างศรัทธาต่อพระมหาธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชที่กระทำการอย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างตำนานประกอบ, การถือทอดผ่านเพลงกล่อมเด็ก การนำเพ็ญตนเป็นปฏิบัติบูชาของศิลปินพื้นบ้าน, การแต่งตำนาน พวกผู้มีหลายตำนาน เช่น ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ตัวกล่อมเพลงกล่อมเด็ก เช่น

"เมืองคอนเอย แต่ก่อนเขาเก่ามา พระศรีธรรมไตรราช มีวาสนา ได้ก่อนมหาธาตุยกทองคำ ไว้เป็นที่บูชาหาชน ผู้คน นับถือบูชาเกินกว่า ที่ทุกไพร่หมื่นไว้ไม่ให้ต่ำเข้าคำมีคนบูชา"

ตัวอย่างที่เป็นศรัทธาของเหล่าศิลปินพื้นเมืองคือ พวงเพลงบอก หนังตะลุงและโนรา จะกล่าวคำบูชา

การร่วมในราชูปถัมภ์พระธาตุในอดีต

พระมหาธาตุโนภโหวิศรี ถ้าเดินทางผ่านก็จะต้องแสดงเป็นการบูชา และมีบท "รำตีบท" เพื่อบูชาพระธาตุโดยตรง ของโบราณบางคณะ เช่น โนราชุ่มแหวก (ขุนอุปถัมภ์นรากร) ที่เรียกว่า "บทชมพระธาตุ" เป็นต้น เหล่านี้ช่วยตอกย้ำให้ความเชื่อความศรัทธาแพร่กระจายและฝังลึกในสังคมยิ่ง ๆ ขึ้น

อุปนายกขยายฐานความเชื่อความศรัทธาพระมหาธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชสู่หาชน วิธีหนึ่งคือ การเชื่อมโยงกับปูชนียสถานหรือสถานที่สำคัญที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ให้เป็นประเวณีเครื่องนำของความศรัทธาที่มีต่อพระมหาธาตุ โดยสร้างเป็นตำนานว่า เหตุที่มีปูชนียสถานหรือสถานที่สำคัญอยู่ ณ ตำบล หมู่บ้านนั้น เพราะในกาลก่อสร้างพระมหาธาตุมีบรรดาชาวเมืองอื่นศรัทธาที่จะมาร่วมสร้างด้วยแต่เกิดปัญหาเดินทางมาไม่ทัน ครั้นมาถึงจุดนั้นทราบนับว่าพระมหาธาตุสร้างเสร็จเสียก่อน จึงนำสิ่งของสิ่งทองสร้างปูชนียสถานขึ้น ณ ที่นั้นแทนหรือบางรายเสียใจที่นำสิ่งของสิ่งทองมาไม่ทันกาล จึงฝังทรัพย์สินที่นำมาไว้ ณ ที่นั้น เช่น เจดีย์ที่วัดเขาหลัก อำเภอกงไกรลาส จังหวัดนครศรีธรรมราช หรือหาดแก้วแสนที่อำเภอเมืองสงขลา ที่ไชยเชียงม่วน เพราะผู้นำสิ่งทองประณัดค่าได้แก่แสนซัง (หรือบางท่านว่าหน่วยมาตราอื่น) เพื่อร่วมสร้างพระมหาธาตุ ครั้นรู้ว่าสร้างเสร็จเสียก่อนจึงฝังทรัพย์สินไว้ ณ ที่นั้น สถานที่ในภาคใต้ที่มีตำนานเป็นทำนองนี้มีจำนวนมาก นับว่าเป็นอุปนายกที่จะขยายความศรัทธาสู่หาชน สู่พื้นที่เป็นเครือข่าย เป็นการขยายอาณาเขตความศรัทธาเชื่อก็คือ ชาวเมืองนครศรีธรรมราช ได้สร้างประเพณีเพื่อเสริมย้ำความศรัทธาต่อพระมหาธาตุเจดีย์หลายประเพณี เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ, ประเพณีตักบาตรตูปเทียนอันเป็นประเพณีที่เก่าแก่ควบคู่กับวัดพระมหาธาตุวรวิหาร, ประเพณีสวดदान (คือการอ่านหนังสือเป็นทำนองสวด มีการสวดเฉพาะในวิหารคต หรือพระระเบียงรอบพระมหาธาตุเจดีย์ทั้ง ๔ ด้าน ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นที่เรียกว่า "พระदान") หรือที่เรียกกันว่าสวดหนังสือที่

พระด้าน ทุก ๆ วันพระ ๘ คำ และ ๑๕ คำ (วิเชียร-นศรและคณะ, ๒๕๒๑ : ๑๘๔, ๑๙๖, ๒๑๘) เป็นอุบายการเชื่อมโยงศรัทธาที่มีต่อพระมหาธาตุเจดีย์กับการอนุรักษ์วรรณกรรมท้องถิ่น และการอบรมสั่งสอนพระธรรมแก่อุบาสก อุบาสิกา

ความเข้มแข็งทางอาณาจักรของนครศรีธรรมราช ซึ่งมีศาสนาจักรจรจรโลง ค่อยถอยลงหลังจากมีโจรสลัดกลุ่มของพระตะบูนุกทำลายวัดวาอาราม กุฎีวิหารในเขตปกครองของนครศรีธรรมราชจนข้าพระ โยม สนม ต้องแตกหลบหนีข้ามเขิน ทางอยุธยาจึงต้องพระราชทานที่กัถปนาถึง ๖ ครั้ง โดยเฉพาะการพระราชทานที่กัถปนาพระราชทานถวายต่อพระครูเทพราชเมหาหิศรีปรมจารย์ราชประสาทหัวเมืองพะโค คณะสังฆราช เมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๘ พระราชทานถวายสมัยสมเด็จพระราชบุมี (หลวงพ่อหวัดเหยียบน้ำทะเลจืด) คณะสังฆราชท หัวเมืองพะโค พ.ศ. ๒๑๗๑ และพระราชทานถวายต่อวัดเขียนสกงแก้ว คณะเจ้าแก้ว มิ่งตะวัตคเมื่อ พ.ศ. ๒๑๘๖ ทำให้สามารถถ่ายโอนศรัทธาที่มีต่อนครศรีธรรมราชไปสู่อยุธยาโดยปริยาย ทั้งอำนาจด้านศาสนจักร และด้านอาณาจักร โดยเฉพาะส่วนที่อยุธยาสำแดงให้เห็นว่าสามารถพิทักษ์รักษาอุปถัมภ์ศาสนาในภาคใต้ได้เหนือกว่านครศรีธรรมราช และยังให้สิทธิพิเศษแก่วัดและข้าพระในเขตภูมิภาคหลายประการ เช่น ห้ามเจ้าเมืองกรมการเมืองเก็บค่าอากร ห้ามเอาทรัพย์มรดกของสงฆ์และข้าพระคนทวนไปบำรุงแผ่นดิน ห้ามนำข้าพระคนทวนไปไถ่งานนอกพระศาสนา ห้ามไม่ให้เจ้าเมืองบังคับกิจกรรมทงความทั้งแห่งอาณาอินเกิดในพื้นที่ภูมิภาค เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกัน พระครูเจ้าคณะมีหน้าที่พิเศษ เช่น "แม่มีงานพระราชสงครามไซ้ จึงให้พระครูเทพราชเมหาหิศรีปรมจารย์ประชา หัวเมืองพะโค คณะสังฆราชเอาผู้มีชื่อนั้นเข้ามาป้องกันพระราชสีมา" (สมัยสมเด็จพะเอกาทศรถ) และ "ให้พระครูเจ้าคณะวานเอาข้าพระให้ทุนขอพวยบาลและทุนหมั้นกรมวัดคุมไป ช่วยสู้รบเพื่อป้องกันศาสนา และขัดทสิมาอย่าให้เป็นอันตราย" (สมัยพระเพทราชา) เป็นต้น

ความพยายามจะตัดทอนศรัทธา ที่ศาสนิกชนยังมีต่อนครศรีธรรมราช จะเห็นได้จากกรที่ใโศครุราชของเจดีย์ที่ชาวภาคใต้ทั่วไป เรียกว่า "พระบรมธาตุเจดีย์" ลงเหลือเป็น "พระมหาธาตุเจดีย์"

จากผลงานการวิจัยของศาสตราจารย์สุวิชาติ พงศ์ไพบุลย์ ดังกล่าวข้างต้นให้นุสติอันทงคุณค่าว่า ความศรัทธาสามารถสร้างและถ่ายโอนกันได้ ในขณะเดียวกัน ความศรัทธาที่ถูกทำลายได้ด้วยเหตุปัจจัยที่ภายนอกและภายใน ยามใดที่พลังศรัทธาเข้มขันอย่างมั่นคง ยามนั้นชุมชนจะได้รับอานิสงส์นานาประการ ทั้งด้านอาณาจักรและศาสนาจักร ในทางกลับกัน ยามใดที่พลังศรัทธาเสื่อมถอย ยามนั้นความอ่อนด้อยจะเกิดขึ้นแก่ชุมชนในทุกด้าน ทั้งด้านอาณาจักรและศาสนจักร เดกเช่นเดียวกัน

๓. กุศโลบายการทำนุบำรุงพระบรมธาตุของชาวนครศรีธรรมราช กรณีศึกษา การสร้าง ตำนานประเพณี และวรรณกรรม

การสร้างตำนาน ประเพณี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งในการทำนุบำรุงพระบรมธาตุของชาวนครศรีธรรมราช

จากการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์ตำนานประเพณี และวรรณกรรมในท้องถิ่นนครศรีธรรมราชและจังหวัดใกล้เคียง พบว่าผลงานการสร้างสรรคเหล่านี้มีส่วนสำคัญในกระบวนการสร้างและหล่อถ่ายความเชื่อและความศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์บนครศรีธรรมราชในรูปลักษณะต่าง ๆ นั้นเนื่องกันมาตั้งแต่อดีตจรจนกาลปัจจุบัน กล่าวคือ

๓.๑ การสร้างตำนาน

ตำนานประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราชเป็นหลักฐานประกอบการเข้าใจประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชให้ชัดเจนยิ่งขึ้นมากกว่าเป็นเพียงภาพของเหตุการณ์ที่มีการเรียงลำดับเวลาอย่างในพงศาวดาร แต่ให้ภาพสังคมในท้องถิ่นช่วยสร้างความสมบูวนให้

ประวัติศาสตร์ภูมิภาคส่วนนี้ยิ่งขึ้น^๑ ตำนานประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราชฉบับสำคัญ ๆ เช่น ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช จดหมายเหตุตำนานเมืองนครศรีธรรมราช และพระนิพนธ์โคลง เป็นต้น

ตำนานประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราช บางฉบับเขียนเป็นร้อยแก้ว บางฉบับเขียนเป็นร้อยกรอง แต่มีสาระสำคัญในทำนองเดียวกัน คือ นครศรีธรรมราชเป็นศูนย์รวมอำนาจทางการเมืองของภาคใต้ในฐานะที่เป็นแหล่งที่ประดิษฐานพระบรมธาตุ เผยแพร่ธรรมเนียมประเพณีเกี่ยวกับเรื่องนี้ ในขณะที่เดียวกันนครศรีธรรมราชก็เป็นแหล่งอดีตและปัจจุบัน ในเวลานั้นเข้ามาสัมพันธ์กันโดยผ่านการยอมรับในบทบาทของศรีธรรมมาโคกราช ซึ่งเป็นบุคคลมีตัวตนจริง และเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมในตำนานส่งต่อมาในจารีตบอกเล่าอีกด้วย^๒

อย่างไรก็ดีเพื่อให้เห็นความหลากหลายของตำนานประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราชฉบับต่าง ๆ จึงขอยกตัวอย่างข้อความบางตอนในตำนานแต่ละฉบับมานำเสนอไว้ดังต่อไปนี้

“อิติว สาระยา” ประวัติศาสตร์เมืองนครจากตำนานประวัติศาสตร์” ในสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ๒๕๓๔ หน้า ๒๐๕๖-๒๐๕๘

“ตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เป็นตัวอย่างอันดีแสดงให้เห็นการกำหนดบุคคลมีชัยโดยบุคคลทางวัฒนธรรมเป็นจุดเด่น ตำนานเริ่มด้วยสมัยอดีตกาลอันไกลโพ้น พระญาศรีธรรมมาโคกราชเกลี้ยกล่อมผู้คนสร้างเมือง ณ หาดทรายแก้ว ตรงที่มีผู้ประดิษฐานหันตธาตุไว้ ขณะเดียวกันก็มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นคือ ได้พระสิทธิศักดิ์มาจากลังกา เอกสารบันทึกไว้ว่า

“...ศักราชได้ ๑๐๙๘ ปี พระยาศรีธรรมโคกราชก็สร้างการลง ณ หาดทรายขะรอบ เป็นเมืองนครศรีธรรมราชมหานคร แล้วสั่งให้ทำอิฐทำปูนก่อพระธาตุครั้งนั้น และยังมีพระสิทธิศักดิ์ลงมาแต่เมืองลังกามาขึ้นเกาะปำบัง แลพันมาถึงหาดทรายแก้วที่จะก่อพระมหา

ธาตุนั้น” ข้อความเหล่านี้แม้ไม่ได้ให้ข้อความจริงที่สัมพันธ์กับเวลาและสถานที่ กล่าวคือตามการแบ่งยุคสมัยในปัจจุบันเรานอกไม่ได้ว่าเมืองนครถูกสร้างขึ้นเมื่อไร ใครสถาปนาพระบรมธาตุ แต่ข้อความนี้ก็สื่อความหมายว่าสังคมนั้นให้ความสำคัญแก่ผู้นำทางวัฒนธรรม เป็นทั้งผู้สร้างเมือง สถาปนาพระบรมธาตุอันเป็นของคู่บ้านคู่เมือง และมีภารกิจส่งเสริมโดยได้พระสิทธิศักดิ์ไว้ในครอบครอง

ต่อมาเมื่อเรื่องเชื่อกันว่าสำคัญต่อประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองนครเกิดขึ้น คือ การสร้างกำแพงเมือง ซึ่งผู้สร้างก็คือ ท้าวศรีธรรมมาโคกราช จากข้อความเห็นได้ว่าผู้เล่ามิได้หมายถึงท้าวศรีธรรมมาโคกราชคนก่อน “ยังมีพระญาองค์หนึ่ง ชื่อท้าวศรีธรรมมาโคกราช เป็นเจ้าเมืองอินทปัตฐบุรี มีน้องชายชื่อท้าวจันทกานู ๑ ชื่อท้าวพงษ์สุธา ๑ พาญาติวงศ์ไพร่พลช้างม้าหนีใช้ท้าว... เกนตั้งค่ายลงนั้น แล้วเกนทำนาทำไร่ แลเกนทำอิฐปูน ก่อกำแพงเมืองรอบแล้ว ก่อพระบรมธาตุขึ้นตามพระญาศรีธรรมมาโคกราชทำไว้แต่ก่อน” หลังจากนั้นเมืองนครก็เสื่อมโทรม เกิดไข้ทำข้าวเต็ม ผู้คนอพยพโยกย้ายไป

ในที่สุดทางเพชรบุรีและกรุงศรีอยุธยาขยายตัวลงมามีการส่งคนมาปกครองได้ตำแหน่งเป็นศรีมหาราชากะเกณฑ์ผู้คนมาตั้งหลักแหล่ง พื้นฟูบ้านเมืองขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยินยอมให้ข้าพระโยมสงฆ์นั้นเป็นอิสระจากหลวงขึ้นอยู่กับวัด ผู้คนมาตั้งหลักแหล่งกันมากขึ้น

๑ อิติว สาระยา เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๙๑

มีการฉลองพระบรมธาตุที่เคารพสักการะ แต่เมืองนครศรีธรรมราชก็ยังมีได้มีฐานะเป็นเมืองศูนย์กลางเหมือนแต่ก่อน “...ตั้งแต่นั้นมาเมืองนครศรีธรรมราชก็อันตรธานเป็นตำนานหาผู้กินเมืองมิได้”

สิ่งซึ่งเป็นเครื่องเชื่อมโยงกลุ่มคนเข้าด้วยกันคือพระบรมธาตุ ซึ่งทางกรุงศรีอยุธยาก็ได้ทำพิธีอ้อนแซมเป็นการใหญ่และต่อเติมกำแพงเมือง โดยให้บรรดาเจ้าเมืองท้องถิ่นแถบทางใต้ร่วมมือกัน พร้อมทั้งกลบนาที่ดินให้พระบรมธาตุ จนกระทั่งพระศรีมหาราชสิ้น และ

โปรดตั้งคนใหม่มา

“อยู่มาพระศรีมหาราชถึงแก่กรรม...โปรดให้ข้าหลวงออกมา เป็นศรีมหาราชแห่งพระธรรมศาลาหาระเบียงล้อมพระมหาธาตุ...” เรื่องราวตั้งแต่บัดนี้เป็นการเรียงลำดับศักราช ซึ่งไม่เน้นความสำคัญให้ตัวบุคคล เป็นเครื่องแบ่งเวลาอีกต่อไป นับเป็นความพยายามที่จะจัดตำนานปรัมปราเหล่านั้นให้อยู่ในกรอบของความจริงทางประวัติศาสตร์ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชจึงจบท้ายว่า “ศักราช ๒๑๙๗ ปี มีพระบรมทูตโปรดให้พระญาวิวิธพลราชเจ้าเมืองตะนาวศรีมหานควมาเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เดชไชยอภัยพิธิธิวรากรมพาทูเจ้าพระยานครศรีธรรมราช”

(กิตติ สารวา เรื่องเดิม หน้า ๒๕๓-๒๕๔)

ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช กล่าวไว้ว่า “ปีมะเมียก็เกิดไชยมบหน้ทั้งพวกพล ครุมนายกักรักกินคนตาย วิเศษ...จึงพญาที่พึ่ง บาคูทั้ง ๔ นั้น ให้แต่งสภามาและเรื่องตงพกัณหมี่มาเขียนหาตทรายแก้ว ทะเลรอบตั้งอยู่...มาพบหาดใหญ่กว้างวิธามริมทะเลที่ ๆ รอบแล...จึงบาคูทั้ง ๔ ก็ให้แต่งสภามาแล้วก็รับมหาพุดคำเพียรมาตงพญาศรีธรรมโคกราชราชา จึงบาคูทั้ง ๔ ก็เล่าข้อตั้นนั้นไปให้พญาฟัง จึงมหาพุดคำเพียรก็เล่าสมทมาให้พญาฟังแล้ว ๆ ก็ว่าแก่บาคูทั้ง ๔ คนว่า ให้จัดเอาคนในท้องห้วยท้องเขาถั้นแล พญาศรีธรรมโคกราชแลพญาพงศาภษัตรีย์ แลบาคู แลคนทั้งนั้นก็ตริกันจะตั้งเมืองแห่งหาดชายทะเลรอบโพน...จึงเกิดไชยมบหน้แก่คนทั้งหลายใหญ่น้อยตายสิ้นเป็นอันมาก จึงพญาศรีธรรมโคกราช..ไปตั้ง ณ โคนหาดชายทะเลรอบนั้น”

อาจกล่าวได้ว่าความหลากหลายทั้งในด้านผู้คน วัฒนธรรม ศาลา ความเชื่อ ความเมื่อนอยู่ และอาชีพ แต่เดิมเป็นตัวเงื่อนไขที่กำหนดความจำเป็น (อาจสำหรับผู้ปกครองด้วย) ในอันที่จะสร้างเอกภาพทางวัฒนธรรม โดยผ่านการเคารพเชื่อถือพระบรมธาตุ ซึ่งได้รับการสถาปนาขึ้นที่เมืองนคร ด้วยความร่วมมือแรงของบรรดาบ้านเมืองต่าง ๆ โดยมีนครศรีธรรมราชเป็นเมืองศูนย์กลาง

กะเกณฑ์ผู้คนมาช่วยกิจกรรมนี้ ข้อความในเอกสารหลายตอนบ่งเช่นนั้น

“จึงพญาศรีธรรมโคกราช ตริกันแล้ว ก็ให้สร้าเมืองขึ้น ๑๒ นักษัทร...”

“...พญาศรีธรรมโคกราชเร่งคนทั้งหลายให้ทำพระมหาธาตุคงรักภักดีของสำเร็จแล้ว กะเกณฑ์ให้หัวเมือง ๑๒ นักษัทรทำพระห้อง...”

“...ครั้นแต่งให้คนสร้างบ้านท้าวแล้ว พญาให้หัวพระมหากษัตริย์ ไปคนในเมือง ภูเก็ต เมืองหงัง เมืองกลันตัน เมืองพู เมืองยแฉ เมืองจนะเวหา เมืองสาย เมืองตานี เมืองละกู เมืองไชว เมืองตริง เมืองไชยา เมืองละกูเลา เมืองทุมพร เมืองบางสะพาน ให้ช่วยทำพระมหาธาตุ ณ เมืองนครศรีธรรมราชแล้วเสร็จ...”

ความพยายามที่จะยืนยันสถานะอันเป็นศูนย์กลางของเมือง ในฐานะที่เมืองนครเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุอันมีอยู่ใน “ตำนานประวัติศาสตร์เมืองนคร” ทั้งนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีนัยทางการเมืองแอบแฝงอยู่ด้วย ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

“ให้บอกออก-เมืองน้อยใหญ่ให้เข้ามา เทศกาลเมื่อเดือนห้า ตักน้ำมารดหัวโท ย่อมเป็นพระเวณี มีตั้งมาแต่ไร ถ้าว่ามีมาไซริ ให้ออกไปเอาตัวมาผู้ใดใครเข้ซัด สั่งให้ตัดเกล้าเผา บางกั้วพระฮาดูจงเข้ามาทุกธานี กลันตันเมืองสง่า เมื่อเทพาเมืองตงหนองจิล กระหนากนี้ สั่งพระดีแต่ก่อน เมืองตริงเมืองท่าทอง มาเมืองนองทั้งไชยา พัทธูร ถลางมา ฟังบุญญาหัวสืบไป ด้วยบุญท้าวสันหัด เป็นกษัตรีย์มาแต่ไรระมือเลื่องลือไป ถึงหัวโทพระยาวอทองหัวครองทนต์บุรี สีพลมีมากถ่ายกอง ผู่ชะนึ่งหัวทั้งผอง มีสินทองล้ำโลกา นครศรีธรรมราช หัวโศกราชอยู่รักษาตั้งธาตุพระศาลา ไม่เข้ามาหาเราใ^๕

นัยทางการเมืองซึ่งสะท้อนผ่านการรวมตัวของเมืองโดยอาศัยพระบรมธาตุเป็นศูนย์กลางจนกลายเป็นความเชื่อส่งต่อกันมา ยังปรากฏหลักฐานที่ดวงตราประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งทำเป็นรูปพระบรมธาตุแปลงรัศมีล้อมรอบด้วย ๑๒ นักษัตรมีคำอธิบายไว้ว่า

“...หมายถึง...
แห่ง แต่ละ...
(กิตติ สารวา

จด...
วัดเวียงสระ...
โคกราชเป็น...
มาตั้งบ้าน...
โคกราช พ...
ไปตามลำน้ำ...
ไปทางตะวั...
คลองท่อม...
พระองค์ด้...
ไสยเวทย์...
สร้างพระ...
เห็นความ...
วัฒนธรรม...
ผ่านธรรม...
หล่อหลอ...
นั้น

เป็นพล...
เนื่องกั...
มาทศ...
ที่พรรค...
เท็จจ...
เรื่อง

การย...
พระ...
แก้ว...
แปลง

“หมายถึงแคว้นศรีธรรมนครโบราณ ซึ่งมีเมืองขึ้น ๑๒ แห่ง แต่ละแห่งให้ตรา ๑๒ ราศรีประจำเมือง...”

(กิตติ สารทยา เรื่องเดิม หน้า ๒๑๕๕-๒๑๕๗)

จดหมายเหตุตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ฉบับวัดเวียงสระและฉบับกัณฑ์ทุ่งตึกอ้างว่าพระเจ้าศรีธรรมราชาเป็นพรหมณ์ชาวอินเดีย (๓) เวียงสำราญ หนีอิสลามมาตั้งบ้านเมืองที่บ้านทุ่งตึกตั้งตนเป็นพระเจ้าศรีธรรมราชา โสกราช พวกอิสลามตามตี พระองค์ต้องทิ้งเมืองหนีไปตามลำน้ำตะกั่วป่า ช้ามเซาเสก เลียบแม่น้ำชุมดวงไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่หุบหินคลองท่อม เวียงสระตามลำต้นจนถึงหาดทรายชเลธร พระองค์ต้องห้าพิถีปลุกเสกเงินตรา มะโน ตามตำรับไชยเวทย์ หว่านทรายเมืองเพื่อป้องกันโรคห่า แล้วจึงสร้างพระบรมธาตุ ตัวอย่างนี้ก็เช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นความพยายามของผู้เขียนที่จะสร้างเอกภาพทางวัฒนธรรม โดยอาศัยสัญลักษณ์คือพระบรมธาตุ และผ่านธรรมเนียบกฎกติกาสังคมพันธัมมกับวิสุทธิสุทธาวัจนธรรมหล่อหลอมความเชื่อทั้งหมดและพรหมณ์อยู่ในพิธีกรรมนั้น

(กิตติ สารทยา เรื่องเดิม หน้า ๒๑๕๘)

วรรณกรรมจากหนังสือชุด เรื่อง “พระนิพนธ์โสทร” เป็นผลงานของกวีท้องถิ่นได้รับรวบรวมและคัดลอกต่อเนื่องกันมาช้านาน ภายหลังที่ได้มีการบอกเล่าจดจำกันนทหลายทั่วคน จึงไม่เป็นเรื่องน่าแปลกใจแต่ประการใดที่วรรณกรรมนี้ได้ดุดลัดถิ่นเอานิทาน ตติชาวบ้าน และข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์หลายยุคหลายสมัยเข้าไว้ในเรื่องเดียวกัน

สาระสำคัญของเรื่อง “พระนิพนธ์โสทร” คือการยกย่องเชิดชูสรรเสริญ พระพุทธศาสนา การนำพระพันตาดูของพระพุทธองค์มาประดิษฐานที่หาดทรายแก้วเมืองนครศรีธรรมราช และบอกเล่าถึงการสร้างบ้านแปงเมืองของนครศรีธรรมราช

การดำเนินเรื่องใช้คำประพันธ์ร้อยกรองตั้งแต่ต้น

จนจบ คำประพันธ์ที่ใช้มากที่สุด คือ กาพย์ยานี เนื้อเรื่องดำเนินไปแบบเดียวกับตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ซึ่งมีวิธีเสนอแนวความคิดทางศาสนาเช่นเดียวกับวรรณกรรมศาสนาฉบับอื่น ๆ เช่น คัมภีร์มหาเวทย์อุบายของลังกา หรือวรรณกรรมศาสนาของภาคอีสาน เช่น ภูริ่งคนิทาน หรือของภาคเหนือ เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ และ มูลศาสนา เป็นต้น

เมื่อความหลายตอนได้สะท้อนให้เห็นว่า การสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ที่หาดทรายแก้วเมืองนครศรีธรรมราชกับชาวเมืองน้อยใหญ่ไกลใกล้ต่างมาร่วมแรงร่วมใจสร้างอย่างพร้อมเพรียง และเปี่ยมด้วยศรัทธาอันแรงกล้า ชาวเมืองใดที่มากไม่ทันก็เสียอกเสียใจ จนต้องชดเชยโดยการเอาทรัพย์สินเงินทองที่ติดตัว มาสร้างดาววัดดูอื่น ๆ ไว้เป็นพุทธบูชาเป็นการทดแทน เช่น พระวิหาร พระเจดีย์วิหาร หรือไม้ก็เอาทรัพย์สินเงินทองเหล่านั้นฝังดิน แล้วตั้งเป็นปริศนาลายแทงหรือเป็นกลไว้ จนเกิดเป็นนิทานและปริศนาคำทายแก่ชนสืบต่อกันมาตราบนานทุกวันนี้

เมื่อความเหล่านี้นำไปสู่ข้อสังเกตที่พอจะเชื่อมโยงกันได้ว่า นครศรีธรรมราชมีพัฒนาการไปจากชุมชนเล็ก ๆ แล้วก้าวขึ้นสู่ศูนย์รวมแห่งอำนาจการปกครองของภาคได้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ได้ ก็เพราะมีพระบรมธาตุเจดีย์เป็นศูนย์รวมแห่งศรัทธา อันเป็นปัจจัยสนับสนุนที่มีน้ำหนักมั่นคงยิ่ง นอกเหนือจากนี้อาณัติของพระบรมธาตุเจดีย์ ก็ได้ส่งผลให้นครศรีธรรมราชกลายเป็นเมืองแม่ทางวัฒนธรรมในภาคได้มาตราบนานปัจจุบันเช่นกัน

(ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้วิทยาจารย์นครศรีธรรมราช พระนิพนธ์โสทร. ๒๕๒๘)

(อ่านต่อฉบับหน้า)